

Славо СТОЈКОВИЋ

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ ДОН ИВА СТЈЕПЧЕВИЋА

То је слика која не излази лако из историјског памћења. Дон Иво корача тешким, уморним кораком, по плочнику трга испред катедрале Светог Трипуна у Котору. Носи својих 70 костоболних година, али није му толико тешко, у души му је знатно теже. Поред њега корача милиционер. Осећа се као водич који показује не баш превише заинтересованом милиционеру знаменитости града: цркве, палате, тргове. Његова књига „Вођа по Котору“ изашла је у два издања, пре рата. Нема је више по књижарама, а старинарница у Котору је такође нема. И да их има, његове књиге би зацело склонили, као што су склонили „Катедралу Светог Трипуна“, његово животно дело.

То корачање которским плочником дон Ива Стјепчевића, католичког свештеника, осуђеног године 1948. за учешће у илегалној усташкој крижарској организацији, и милиционера који га спроводи од затвора до управо основаног Државног архива, где издржава принудни рад, нема више ко да посведочи. Сви су мртви, и дон Иво, и онај милиционер, и они безимени Которани који су све то ћутке пратили.

Мртав је и Дејан Медаковић, историчар уметности и председник Српске академије наука и уметности, који се тих дана затекао у Котору, али је остало живо његово сведочење објављено у дневничким белешкама „Дани, сећања“ више од пола столећа касније. Почетком педесетих година XX века репрезентативна екипа САН (од 1960. САНУ), под вођством др Илије Синдика, рођеног у оближњем Тивту, „великог поклоника бокелске прошлости“, кренула је у проучавање онога што је од прошлости Боке остало. Осим др Синдика, нашли су се ту др Иван Божић, др Јован Ковачевић, др Јованка Максимовић, архитекте Злоковић, Ђуровић, Којић, Кораћ и др Светозар Радојчић.

Тог јулског јутра затекли су се на тргу испред Катедрале и погледима пратили дон Ива и милиционера на њиховом путовању. Медаковић је водио дневник готово из дана у дан, а у опоруци је изричито захтевао да се оно што је бележио објави тек после његове смрти. Неминовна смрт

је стигла и више томова с више хиљада страна под насловом „Дани, сећања“ објављено је у Београду 2007. године.

Медаковић, у „Данима, сећањима“:

„Тада сам упознао и неколико занимљивих људи. Истичем старог каноника дон Ива Стијепчевића, аутора изврсне монографије о катедрали Светог Трипуна. У то време био је затвореник, стражарно је спровођен на рад у Которски архив. Стари господин је био упетљан у крижарску организацију. Приповедало се да је у цркви скривао оружје. Он је о томе говорио с тугом, као о афери коју су му наместили, ни сам не зна ко ни како. Још у Богословији у Задру био је присталица Хрватско-српске коалиције и посебно је поштовао мог деду. Болела га је срамота да га кроз Котор стражари спроводе. Проф. Синдик је у име наше екипе интервенисао на Цетињу, тако да је милиционер повучен и старац је из затвора сам долазио у Архив“.

Српска академија наука објавила је два Споменика с радовима посвећеним Боки Которској, 1953. и 1986. године. У првом, који је уредио, Илија Синдик наводи разлоге да одабрана екипа (32 члана) Академије допутује у Котор.

„Иако се не може тврдити да историја Боке није обрађивана, ипак треба истаћи да то није учињено систематски. С друге стране, од још већег је значаја чињеница да има сразмерно мало покушаја да се прошлост овог нашег краја представи на основу изворне историјске грађе. То су често више или мање успеле компилације, састављене према литератури, која је понекад легендарна, а врло често недовољно проверена и некритичка. Све је то последица незнатног искоришћавања на првом месту архивске грађе, које има не само у разним бокелским архивима, на првом месту которским, него и у дубровачком, задарском, млетачком и другим, у којима има разбацане грађе о прошлости Боке, али и читавих збирки о њој, као нпр. у Архиву Југославенске академије знаности и умјетности. Други извори, као што су натписи, слике, скулптуре, архитектура, лингвистичка грађа, обичаји, ношња, музички фолклор, били су или занемарени или чак незапажени и стога врло мало истражени и научно искоришћени“.

О Илији Синдику Дејан Медаковић пише бираним речима:

„Својом благошћу и ненаметљивом радозналешћу др Синдик је подстицао нашу дисциплину. Нисам чуо да је икада некога прекорео, или да је изразио негодовање због неизвршених задатака. Због тога нам ништа није било тешко, радили смо с невероватном лакоћом. Када се, после толико година, осврнем на наше штампане резултате, објављене у Споменику САНУ, чини ми се да смо имали успеха. За њега је највише заслуга имао др Илија Синдик“...Без великих речи, захваљујући скром-

ном Синдику, ми смо остварили праву интердисциплинарну сарадњу. Постигло се оно што је много година касније истакнуто као идеал модерне науке и што, на жалост, код нас више није остварено. Смрт Илије Синдика прекинула је наш даљи рад“.

У време кад је завршено издавања Медаковићевих посмртних „Дана, сећања“, Душан Синдик (1933.), стручни сарадник Историјског института САНУ, Илијин син, сведочи да је Иво Стјепчевић (15. август 1876 - 6. јун 1957) од 1948. „ван активне службе“. Његово хапшење изазвало је узнемиреност не само у Котору и Црној Гори, вест је доспела и до др Јанеза Јенка у Београду.

- У то време др Јенко био је уредник „Благовести“ и мој вероучитељ – каже Душан Синдик, један од последњих Срба католика. – Касније сам сазнао да је др Јенко и сам два пута био хапшен. Обавестио сам га о невољама дон Ива и, замолио га за интервенцију папске нунцијатуре. Сећам се да ми је др Јанез Јенко тада рекао да је „најбоље не радити ништа“.

За „случај“ дон Ива, интервенисао је и др Илија Синдик, дописни члан Српске академије наука.

Душан Синдик 2011. сведочи да су интервенције „донекле“ успешне.

- Дон Ива на путу од затвора до Архива од тада није спроводио милиционер већ један будући научни радник др Цјелимир Станић, који је касније причао да га је „било срамота“ а дон Иво је „био задовољан“. Станић: „Ишао сам два корака иза дон Ива да се не примети иако је цео Котор имао прилику да се увери у моју непријатну дужност“.

Илија Синдик је покушао да преко свог колеге историчара са Цетиња Јагоша Јовановића (брата од стрица тада „свемогућег“ Блажа Јовановића) утиче на власт да повуче бесмислену оптужбу да је дон Иво у сакристији катедрале Светог Трипуна крио пушкомитраљез! Узалуд, речено му је да је дон Ивова кривица „доказана“. Ипак, успео је да бар донекле олакша последње године дон Ива. Утицао је на власти да од краја 1951. године дон Иво Стјепчевић, уместо у затвору, време ван рада у Архиву проводи у кућном притвору у згради Которске бискупије.

Душан Синдик све ове несрећне догађаје повезује са припреманим суђењем тадашњем которском бискупу и одличном познаваоцу бокелске прошлости Паву Буторцу на Цетињу. Овај се, међутим, на време (1944.) склонио у Дубровник и мада га је др Виктор Новак у „Magnum crimenу“ довео у везу с усташама, избегао је управо за њега припремани процес. Ничим заслужену и скупу цену, нажалост, платио је дон Иво Стјепчевић. Остаје отворено питање да ли се слутила веза између дон Ива и Антуна Мошкова (1910), Которанина који се још почетком тридесетих година XX

века придружио Анти Павелићу. По сведочењу Пера Златара, загребачког новинара и публицисте, Енглези су, одмах по завршетку Другог светског рата, Мошкова ухапсили у Венецији и предали нашим новим властима.

Осуђен на принудни рад у управо основаном Државном архиву дон Иво Стјепчевић наставио је истраживања бокелске прошлости. Један догађај из 1952. допринеће да његов рад добије стварне резултате. Те године, наиме, покренут је Годишњак Поморског музеја у Котору, научни часопис који је окупио интелектуалну и научну елиту „бокелистике“ (дон Бранко Сбутега) односно оних који су трагали по прошлости Боке. Главни уредник Игњатије Злоковић, већ у првом броју објављује текст заточеног дон Ива Стјепчевића о поморству Боке (1326-1436) а у другом (1953.) наставља исту тему за период од 1436-1459. године. Оба текста дон Иво Стјепчевић потписује с Ристом Ковијанићем, а последњи, такође с Ковијанићем, објављује у Годишњаку 1955, две године пре смрти. То је портрет Јеронима Бизантија, јунака од Лепанта, који се прославио као командант которске ратне галије „Свети Трипун которски“, у саставу млетачког адмирала Барбарига, на десном крилу распоређене флоте, на 42. месту. „Сви падоше, али не без славе своје и Котора“. Петар Шеровић, још један истраживач бокелске прошлости, пише да се са которске галије „нико није вратио“. Примерено је напоменути да су на которској галији служили поморци из свих крајева Боке – Кавча, Богдашића, Ластве, Столива, Луштице, Кртола, Грбља – а служило је „али за плату“ и неколико Црногораца.

Слава которске породице Бизанти може се пратити од времена Немањића. Марин Бизанти је био заповедник галије у доба Уроша и кнеза Лазара и истакао се у многим биткама против Турака од Маричке до Кововске битке. Син „јунака са Лепанта“ Јеролима, Марин, био је угледан которски грађанин и један од песника који су оставили лепе трагове у историји књижевности Боке, попут Бона, Болице, Загуровића, Драга, Буће.

Чини се да је на овом месту примерено подсетити се онога што је о Боки написао Радован Самарџић, додуше другим поводом, бавећи се „Великим веком Дубровника“ (1983).

„Котор, Доброта, Бијела, а понајвише Пераст давали су постепено грофове, кнезове, адмирале и капетане, чији су врло блиски преци били обични херцеговачки и црногорски сточари, кириције или хајдуци. Ратни трофеји и свечане дипломе живели су у њиховим кућама не само као сведочанство и успомена, него и као смисао и циљ... Тако је историја Боке постала једна велика узалудност, једно упорно хтење да се превазиђу могућности. Јунаштво и херојство старих Бокела само су један преголем

напор да се учини „оно што бити не може“, једно очајно тражење сопственог опстанка у времену кад за његов корен није било тла. Ради голог одржања Бокелјима је била потребна не само свакодневна борба него и изузетни подвиг, често и херојство. И зато, кад у скривеном језгру толиких напора постоји само тај готово невидљиви узрок, јунаштво ради јунаштва и чојство ради чојства долазе као неминовност. После неколико векова тих прегнућа остали су на обалама Боке само низови камених и опустелих палата у којима се све више живи од традиције него од садашњости“.

Бронзана биста Јеролима Бизантија, једног од најславнијих Которана, по неким је уклоњена и претопљена после Другог светског рата, по другима бачена у море. У рушилачком налету нових власти много тога је у Боки уништено, по принципу „*damnatio memoriae*“ (брисање памћења) утемељеног још у римском праву али и обичајима дивљих сибирских племена.

О том рушилачком нагону још једном из „Дана, сећања“ Дејана Медаковића: „У тим кућама (у Прчању) био сам обузет тугом, јер су биле затрпане оним што су генерације скупљале и што је одједном постало непотребно, највише зато што у њима више нема живота, у којима само понека немоћна старица дотрајава суморне дане. Ишчезавају последњи трагови једне мртве Боке, дошао сам у последњи тренутак да видим како дон Нико (Луковић) мртвацима склапа очи. Бока ће убрзо изменити лик. У ствари, требало је само да започне процес који је већ вековима типичан за ово подручје, требало је да горштаци с планина почну да силазе и да опет, ко зна по који пут у историји, населе пуста места. У том неизбежном процесу похараће се ови стари домови, а када се стиша бес дошљака, наступиће дани новог прибирања, оплемењивања и поступног разумевања лепоте“.

Један текст дон Ива Стјепчевића, („Хајдуци у Боки Которској до Морејског рата 1654-1684“) опет у коауторству с Ристом Ковијанићем, може се наћи у „Историјским записима“ 1954. године. Дакле, дон Ивов „принудни рад“ у которском Архиву није био узалудан.

Издавачка кућа „Госпа од шкрпјела“ из Пераста објавила је 2003. године књигу дон Ива Стјепчевића под насловом „Архивска истраживања Боке Которске“ у којој је сабрана већина дела овог бокелског архивског великана. Осим „Катедрале Светог Трипуна“, у књизи се могу прочитати дела као што су „Превлака“, „Котор и Грбаль“, „Ластва“, „Которско пропело“ и „Вођа по Котору“. Писац предговора дон Бранко Сбутега сабрао је у једној књизи „мање-више цјелокупни битни фонд његовог интелектуално- знанственог рада“. Неколико појединости из живота дон Ива Стјепчевића, без навођења извора („прича се“) занимљиви су, попут

оног да су „уз Библију, Divina Comedia и Фауст били увијек на његовом столу“. Дон Сбутега, о хапшењу дон Ива, опет без навођења извора: „Према свједочанствима очевидаца... дођоше дужносници пред врата његовог стана насупрот катедралној цркви Светог Трипуна... и упадоше у радну собу остарјелог свећеника, каноника и архивисте, а актуалног Генералног Викара Которске бискупије дон Ива Стјепчевића“. Дон Бранко Сбутега у предговору још наводи да се у претинцу дон Ивовог стола налазила „драгоцјена и мукотрпно скупљана нумизматичка збирка которског новца од антике до најновијих времена“ која је касније „поклоњена тадашњем високом функционеру црногорског народа и народности којег је и у тренутку писања ових редова (2003) претпостављамо насљедници уживају“. Дон Сбутега не наводи имена „локалних руководилаца тога времена“ износећи уверење да ће њихова имена „овом приликом прешутјети нади заслуженог заборава“. По сакристији катедрале Светог Трипуна „размиљеше се тадашњи инспектори у тражењу наводно усташког оружја и случајно пронађоше вотивно злато (свете утвари) које су мање-више братски подијелили“.

Дон Бранко Сбутега тврди да је после хапшења у Котору дон Иво Стјепчевић пребачен у „чувени“ затвор „Богданов крај“ на Цетињу, одакле је, под прилично необичним, чак карикатуралним околностима, (дон Сбутега ни овом приликом не наводи изворе) враћен у Котор „гдје ужива привилегију ноћног спавања у затвору и дневног спровођења кроз Стари Град до зграде архива у Доброти и натраг“.

Драган Ђурчић из Котора, блиски род дон Ива Стјепчевића у писменом сведочењу аутору ових редова децембра 2011. године попунио је празнине и дугогодишње прећуткивање „голготе“ овог истакнутог проучаваоца бокелске прошлости.

„Дон Иво Стјепчевић, свештеник, каноник-декан Св. Трипуна, био је брат мога дједа по мајци Јакоба Стјепчевића... Дон Иво је последице Богословске школе у Задру читава своју свештеничку службу провео у Котору и околици. Изузетак је у вријеме Првог свјетског рата – за вријеме евакуације Котора због Ловћенског фронта (1915-1916.) дон Иво је био „склоњен“ у Задар, јер су аустријске власти биле под дојмом његовог пријатељства са Цетињем. Наиме, као млади свештеник, дон Иво је сваке недјеље служио мису у Аустријском посланству на Цетињу. За свој успјешан рад награђен је од књаза Николе златним сатом, којег и данас чувамо. Интересантно је да се овај дио живота дон Ива прешуткује!? У периоду прије Првог свјетског рата запажен је његов рад на санацији Катедрале Светог Трипуна, у првој деценији XX вијека. Тај изглед Катедрала је задржала до почетка радова на санацији и реконструкцији у посљедњој деценији тог вијека. То је онај Свети Трипун из нашег дјетињства!“

Дон Иво је после трагичне смрти брата Јакоба 1924. преузео бригу о његовој породици (удова Катарина и деца Марија (касније удата Ђурчић), Мирослава и Антон. Период између два рата за дон Иво био је најплоднији... Поседовао је енциклопедијско знање, а уз објављене књиге, предавао је чак седам предмета у которској гимназији. Познати адвокат Владан Лазаревић причао је Ђурчићу да дон Иво „није толико био убједљив као професор вјеронауке, колико професор физике и математике“.

Драган Ђурчић: „Вријеме италијанске анексије и њемачке окупације (1941-44) дон Иво проводи у Котору, као свештеник. Живи са породицом свога брата у кући прекопута Катедрале. Непосредно пред долазак партизана, Котор напушта монс. Павао Буторац, бискуп которски, па дон Иво од тада, па до хапшења, остаје као први човјек администрације которске Бискупије... На наговор др Божидара Бјеладиновића, вијећника АВНОЈ-а и личног пријатеља, дон Иво са породицом напушта дотадашњу кућу и сели се у напуштени Бискупски двор, како се у исти не би уселила УДБ-а! Самим тим чином као да је себи пресудио!“

Ђурчић сматра да је дон Иво, брат његовог деда по мајци, у тадашњим сукобима око Степинца, прошао као „колоретарна штета“.

„У зору 22. марта 1949. г. у Бискупију су ушли припадници УДБ-е и Народне милиције. Читава Бискупија је била блокирана, ко се гдје затекао ту је морао и остати (моја сестра Надежда, тада дјевојчица од седам и по година, која је претходне ноћи преспавала код бабе, била је заточена сама у једној соби од 7 ујутро до 5 поподне, без хране и воде!). Интересантно је да је претрес обављен само у службеним просторијама дон Ива и Катедрале. Тражило се скривено оружје и пропагандни материјал. Како то није пронађено, УДБ-а се задовољила пронађеним плијеном – 1.700 грама злата од вотивних предмета из Катедралне ризнице, нумизматичка збирка дон Ива, златни сат поклон књаза Николе, писаћа машина Адлер“.

Описујући оптужницу тога очигледно монтираног процеса, Драган Ђурчић, уз остало наводи да је списак Срба кадионичара моћи Св Трипуна искоришћен као списак за одстрел Срба! Затворску казну дон Иво Стјепчевић одслужио је у затвору „Богданов крај“ на Цетињу и Малом затвору (црква Св Павла) у Котору, јер велики которски затвор био је намењен информбировцима.

„На изричит захтјев др Хектора Дабиновића, директора Архива у оснивању (1949. године) да дон Ива треба одмах укључити у рад, будући да је он једини квалификовани архивски истраживач у Котору, Власти су одлучиле да га смјесте на ноћење у Малом затвору (судбина се још једном поиграла – дон Иво као заточеник у хелијама у којима је свој ре-

довнички вијек провела Блажена Озана которска, за чију се беатификацију он посебно залагао) а дневни боравак у Архиву (тада смештен у палати Пима у граду, касније у Доброти) и са исхраном код куће, у Бискупији...Из тог периода и датирају (Медаковићеви) описи његовог стражарног спровођења по Граду....У љето 1955. дон Иво је преживио мождани удар, са посљедицама – одузет по лијевој страни и везан за кревет до окончања свог живота“.

У кућном притвору у лето 1955. дон Ива Стјепчевића посетио је тада 22-годишњи Душан Синдик. Дон Иво му се пожалио на све што је доживео, („подрхтавала му је старачка глава с наочарима“) на све подметачине и оптужбе, заједно с оном да је у сакристији катедрале Светог Трипуна крио ништа мање него пушкомитраљез! А за припадност крижарима, сазнао је, сећа се дон Ивових речи Душан Синдик, тек у затвору.

Идуће 1956. године, по казивању Душана Синдика, дон Иво Стјепчевић је, након више интервенција његових поштовалаца из Српске академије наука, помилован и из затвора пресељен у парохијску кућу код Катедрале. Годину дана доцније, 6. јуна 1957. у 81. години преминуо је и дан касније сахрањен, „без посебне погребне помпе“, како пише дон Бранко Сбутега.

Још се не зна судбина заоставштине дон Ива Стјепчевића. Имање је припало наследницима из Горње Ластве, где је дон Иво рођен, део намештаја и архиве уништен је, већи део његове приватне библиотеке однео је, по сведочењу Драгана Ђурчића, каноник Нико Луковић, а део је поклоњен бискупској библиотеци. Новца дон Иво није имао, јер му је пресудом одузето право на пензију. Ни 1.700 грама злата ни лична нумизматичка збирка никада није пронађено. Иако није био осуђен на конфискацију имовине, тадашње Савезно извршно веће је 1962. одбацило захтев да се имовина врати. Враћен је златни сат, поклон црногорског књаза Николе, али златни ланац више није био од злата. Враћена је и писаћа машина, али неисправна.

Драган Ђурчић сарадњу дон Ива Стјепчевића са Ристом Ковијанићем, у делима објављеним после Другог светског рата, види у доста тешком Стјепчевићевом стилу („више садржаја је било у фуснотама него у експозицији и коментарима“) – дон Ивова фактографија и Ковијанићев лепршави стил. Али и у једној, готово невероватној чињеници: „Г-дин Ковијанић је последице рата имао сличну судбину као дон Иво – био је жртва политичког процеса. Пошто није био Хрват, већ Србин, Ристо Ковијанић је осуђен као четник. И њега је др Хектор Дабиновић тражио да би подигао ниво рада у Архиву. Промовишући књигу „Културни живот старог Котора“ у новом издању „Госпе од шкрпјела“, у Горњој Ластви, ав-

густа 2003. г. дон Бранко Сбутега је, на себи карактеристичан начин, саркастично испратио коментаром: „...да није било једног усташе и једног четника, по оцјени партизанских власти, ми о овом которском благу не би ништа знали“.

За разлику од дон Ива Стјепчевића, његов пријатељ и две деценије млађи сарадник Ристо Ковијанић, ипак је на неки начин рехабилитован. Поводом осам деценија од његовог рођења, Годишњак Поморског музеја у Котору 1976. године из пера главног и одговорног уредника Игњатија Злоковића, доноси белешку у којој се може прочитати да је Ристо Ковијанић био добровољац у балканском и учесник у Првом светском рату, члан угледних домаћих и међународних историјских друштава, носилац бројних међународних и југословенских одликовања, па и Тринаестојулске награде Црне Горе (1970.) Поново у Годишњаку (1985-1986) кад је Ковијанић напунио 90 година живота, могу се прочитати лепе речи о овом веома плодном писцу, из пера Војислава Бољевића-Вулековића, професора из Котора, уз нови податак: „Као директор гимназије у Котору 1940-1941 „због активног учешћа у догађајима од 27. марта, неслагања са анексијом Боке и несугласица са префектом Скаселатијем, ухапшен 15. јула 1941, и спроведен у логор Преза у Албанији, одакле је детениран у родни крај 25. новембра исте године“. Недјељко Зорић, амбасадор у пензији, у књизи сећања „Робље, не хвала“ пише да је Ковијанић, као директор гимназије у Котору, од италијанских власти оптужен за употребу ћирилице на матурским сведочанствима и за избор Видовдана као датума за поделу сведочанстава. Земерено му је и што префекта није поздравлио „романаменте“. Нису прихваћена Ковијанићева образложења својих поступака и он је, две недеље доцније, са још 150 Бокеља, послат у логор Преза код Тиране.

О ратном периоду, оптужбама и казнама за четништво се у овом тексту не говори, али се међу признањима бележи Орден Св. Саве IV реда који је Ковијанић заслужио 1927. године. Годишњак 1989-1990 доноси од истог аутора текст о Ковијанићевој смрти у 95. години.

Дон Иво Стјепчевић, кога је његов сарадник и сапатник Ристо Ковијанић надживео скоро пола столећа, био је жртва онога што се зове „брисање памћења“. Ова ничим заслужена казна трајала је све до речи дон Бранка Сбутега у предговору Стјепчевићевих сабраних дела (2003.), односно дневничких белешки „Дани, сећања“ Стјепчевићевог поштоваоца Дејана Медаковића, председника Српске академије наука и уметности, великог познаваоца и пријатеља Боке, објављених 2007. године и, треба ли на крају рећи, прећутаних у нашој културној јавности.

А да је дон Иво Стјепчевић и по духу био један од највећих Бокеља, сведоче речи његовог потомка (братовог унука) Драгана Ђурчића.

„Лоше дон Ивово здравствено стање покушала је да искористи једна прозелитистички настројена особа, која му је предложила да нас, троје дјете његове нећаке Марије, које је дон Иво, након развода Маријиног брака, пригрлио, преведе у католичанство, јер није ред да православци живе у Бискупији! Дон Иво ју је уморним, али одлучним гласом подсетио што су Хришћанство и Црква, закључивши да је један Бог, а да су попови раздвојили Цркву“.

ИЗВОРИ:

Дејан Медаковић, *Дани, сећања*, Београд 2007

Илија Синдик, *Сјоменик САН СШ*, Београд 1953,

Радован Самарцић, *Велики век Дубровника*

Душан Синдик, лична сећања, Београд 2011

Драган Ђурчић, Котор, писана сећања

Перо Златар, загребачки новинар, лично сведочење

Неђељко Зорић, *Робље, не хвала*, Београд, 1996

Бранко Сбутега, *Предговор у књизи дон Ива Сијејчевића „Архивска испитивања Боке Которске“*, „Госпа од Шкрпјела“, Пераст, 2003.